

Dezadaptasiya olmuş uşaqların sosial-pedaqoji reabilitasiyası

Şəhla Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: aliyevasaxla@mail.ru

Rəyçilər: ped.ü.f.d. E. Kərimova,
ped.ü.f.d., dos.T. Paşayev

Açar sözlər: uşaq, dezadaptasiya, reabilitasiya, sosial

Ключевые слова: ребенок, дезадаптация, реабилитация, социальность

Key words: child, disadaptation, rehabilitation, sociality

“Reabilitasiya” anlayışından həm tibbi-sosial, həm də, psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji aspektdə istifadə olunur. Tibbi-sosial reabilitasiya – keçirdikləri xəstəliklər və travmaların nəticəsində inkişafdan qalmış, həmçinin, digər səbəblərdən fiziki və psixi inkişafca məhdud şəxslərin sağlamlıq və iş qabiliyyətlərinin bərpasına istiqamətlənmiş tibbi, pedaqoji, peşəkar psixoloji tədbirlərin kompleksidir.

Psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji reabilitasiya – uşağın, sosiallaşma institutlarının (ailə, məktəb, yaşadları ilə ünsiyyət və s.) funksiyalarını yerinə yetirən sosial mühitə daxil edilməsi, inteqrasiyası, uşaq-yeniyetməlik dezadaptasiyasının müxtəlif formalarının aradan qaldırılması üzrə sosial dayaq və diaqnostik-korreksiyaedici proqramların kompleks tədbiridir.

Hazırda, psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji reabilitasiyanın forma və metodları kifayət qədər müxtəlifdir və hər şeydən öncə, yeniyetmələrin dezadaptasiyasının xarakterindən asılıdır. Xarakterindən və təbiətindən asılı olaraq uşaq-yeniyetməlik dezadaptasiyasının üç əsas tipi seçilir: patogen, psixososial və sosial. Onlar da öz növbəsində, müxtəlif dərəcədə ifadə olunurlar [5].

Patogen dezadaptasiya, əsasında sinir sisteminin funksional-təbii pozulmaları duran əsəb-psixi xəstəliklərinin və psixi inkişafın patologiyalarından (anor-mallıqlarından), kənara çıxmalarından irəli gəlir. Bu, patogen dezadaptasiyanın bir tərəfdən – dərəcəsinə və dərinliyinə görə müxtəlif olan əsəb-psixi xəstəliklərində, digər tərəfdən – müxtəlif dərəcədə özünü göstərən oliqofreniyada, əqli inkişafdan geri qalmış uşaqların nümunəsində əks olunmasıdır.

Əsəb-psixi xəstəliklərinin ağır formalarından əziyyət çəkən uşaqlar, əlavə psixoloji-pedaqoji reabilitasiya proqramları ilə birlikdə stasionar müalicə almalıdırlar. Xəstəlikləri daha zəif şəkildə təzahür olunan uşaqlara, təlim-tərbiyə müəssisələri (uşaq bağçaları, məktəblər, uşaq evləri və s.) şəraitində tibbi-pedaqoji sağlamlaşdırıcı xarakterli tədbirlər tətbiq edilir.

Müalicəvi pedaqogika adlandırılan pedaqogikanın inkişaf etdirilməsi haqqında sual getdikcə daha tez-tez gündəmə gəlir. Burada, korreksiya-inkişafetdirici didaktik proqramlarla yanaşı, müalicəvi pedaqogikanın və psixoloji korreksiyanın, oyunla terapiya, nağılla terapiya, korreksiya-inkişafetdirici bədən tərbiyəsi, barmaqlarla terapiya və s. kimi effektiv formaları çıxış edir.

Patogen dezadaptasiyanın formaları arasında oliqofreniya problemləri, yəni, əqli cəhətdən geri qalan uşaqların sosial uyğunlaşması və reabilitasiyası problemləri ayrıca seçilir. Xüsusi tədqiqatlar göstərir ki, oliqofrenik uşaqlarda cinayətlərə qarşı labüd meylik yoxdur. Onların psixi inkişafına tam uyğun olan təlim və tərbiyə metodları seçildikdə, onlar müəyyən sosial

proqramları mənimsəməyə, sadə peşələri əldə etməyə, cəmiyyətin faydalı üzvü olmağa qadirdirlər. Lakin, bu uşaqların əqli natamamlığı, şübhəsiz ki, onların sosial uyğunlaşmasını çətinləşdirir və xüsusi reabilitasiya-korreksiya edici proqramlar və sosial-pedaqoji şəraitlər tələb edir.

Bundan başqa, yardımçı məktəblərin məzunlarının sosial uyğunlaşması problemi gündəmdə qalmaqdadır. Yardımçı məktəblərin işçi heyətinə, məzunlara sosial kömək etməklə məşğul olan sosial pedaqoqları və sosial işçiləri daxil etmək zəruridir. Həmçinin, bu məzunlar üçün işçi yerlərinin ayrılması və müəssisələrin müdiriyyəti tərəfindən müvafiq güzəştlər edilməsi vacibdir.

Psixososial dezadaptasiya uşaqların, müəyyən qeyri-standartlığına, fərdi yanaşma və ayrı-ayrı hallarda psixososial və psixoloji-pedaqoji korreksiyaedici proqramların tətbiqini tələb edən çətinliklə tərbiyə olunmağına səbəb olan cinsi-yaş və fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Mahiyyətinə görə söhbət, uşaqların və yeniyetmələrin sosial uyğunlaşmasını çətinləşdirən bəzi şəxsi psixoloji xüsusiyyətlərdən gedir. Onlara xarakterin müxtəlif cəhətləri, özünü qiymətləndirmənin qeyri-adekvat təzahürü, emosional-iradi və kommunikativ sahənin pozulmaları, davranışın qeyri-iradi tənzimləyiciləri, şüuraltına keçən komplekslər, təsbit edilmiş məqsədlər, fobiya, təlaşlılıq, aqressivlik aid ola bilər. Bir qayda olaraq, belə yeniyetmələrin dəyər-normativ sahələrində gözə çarpacaq dəyişikliklər olmur, onların davranış problemləri psixoloji xarakter daşıyır. Belə hallarda, fərdi-pedaqoji yanaşma ilə yanaşı ailə və məktəbdə effektiv psixi-korreksiya edici texnikaları və psixososial texnologiyaları tətbiq edirlər.

Sosial dezadaptasiya, əxlaq və hüquq normalarının pozulmalarında, sosial davranışda və daxili tənzimləmə sistemlərinin dəyər və referent istiqamətlərinin, sosial məqsədlərin deformasiyasında təzahür olunur. Sosiallaşma prosesinin deformasiya dərəcəsindən və dərinliyindən asılı olaraq sosial dezadaptasiyanın iki mərhələsini ayırmaq olar.

Sosial dezadaptasiyanın məktəb mərhələsi, məktəb proqramının bir sıra fənnlərindən xroniki geriləmələrin, pedaqoji təsirlərə müqavimət göstərməyin, müəllimlərə qarşı hörmətsizliyin, müxtəlif asosial təzahürlərin (söyüşkənlik, siqaret çəkmək, ədəbsiz hərəkətlər, dərslərdə qeyri-mütəmadi iştirak və s.) xarakterik olduğu pedaqoji cəhətdən nəzarətsiz uşaqlarla ifadə olunur.

Bununla belə, təhsildə geriləmələrinə baxmayaraq, pedaqoji cəhətdən nəzarətsiz qalmış uşaqların əksəriyyəti peşə əldə etməyə, iqtisadi cəhətdən müstəqilliyə can atır, işləməyə hazırdırlar. Onların dəyər-normativ sahələrindəki deformasiya hələ nəzərə çarpmır. Onların reabilitasiya olunması üzrə işlər, təlim-tərbiyə müəssisələri, ümumtəhsil məktəbləri, texniki-peşə məktəbləri çərçivəsində aparıla bilər.

Onlara qarşı münasibətdə psixoloji və pedaqoji yardım daha ünvanlı olmalı, məktəbdənkənar və sinifdən xaric fəaliyyətləri zamanı onların maraq dairəsi genişləndirilməli, həyati məqsədləri və peşə planları formalaşdırılmalıdır. Bu yerdə gənclər və yeniyetmələr üçün müəssisələr, gənclər üçün əmək birjalrı, maraq klubları, həmçinin, ekstremal sosial-psixoloji kömək mərkəzləri son dərəcə qiymətli yardım edə bilər.

Beynəlxalq təhsil sistemində çətin tərbiyə olunan yeniyetmələr üçün axşam növbəsi məktəblərinin və təhsil-istehsalat komplekslərinin əsasında yaradılan sosial-pedaqoji reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılması təcrübəsi vardır.

Sosial dezadaptasiyanın daha geniş mərhələsini sosial baxımsız yeniyetmələr təşkil edir. Sosial baxımsız yeniyetmələr sosiallaşmanın əsas sistemləri olan ailə və məktəbdən tamamilə uzaqlaşdırılması ilə xarakterizə olunur. Onların formalaşması əsasən, asosial və kriminogen

qrupların təsiri altında baş verir, normativ sahənin dərin deformasiyası və dəyərlərinin təhrif olunması, asosial davranış və hüquqa zidd hərəkətlər (avaraçılıq, narkomaniya, əyyaşlıq, oğurluq) xarakterikdir. Onlar, bir qayda olaraq peşə seçiminə istiqamətlənmir, əməyə neqativ münasibət bəsləyir və məqsədləri parazitcəsinə həyat tərzinə sürməkdir.

Təlim-tərbiyə müəssisələri şəraitlərində sosial baxımsız olan yeniyetmələrlə iş zamanı uğur əldə etmək çətinidir. Belə hallarda, onların, həddi-buluğa çatmış uşaqlarla iş üzrə müfəttişlikdə qeydə alınması və xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə yerləşdirilməsi məqsədəuyğundur.

Görünür ki, dezadaptasiyanın xarakterindən asılı olaraq, reabilitasiyada ya həm idraki sahə, həm də şəxsi xüsusiyyətlər daxil olmaqla psixikanın qüsurlarını üzə çıxaran və düzəldən psixoloji-pedaqoji diaqnostik-korreksiyaedici proqramlar, ya da sosial-pedaqoji resosiallaşdırma proqramları, yeniyetmənin şəxsiyyətlərarası münasibətlər sistemindəki sosial yerinin bərpa olunması, sosial məqsədlərin referent istiqamətlərinin dəyişdirilməsi üstünlük təşkil edəcəkdir.

Belə ki, psixi və əqli inkişafı dərin olmayan uşaqlarla münasibətdə birinci yerə, onların idraki sahələrinin qüsurlarını bərpa etməyə imkan yaradan korreksiya-inkişafedirici tədris metodları çıxır. Psixi-sosial dezadaptasiya zamanı əsas yer bu hala uyğun seçilmiş psixi-sosial texnologiyalara, şəxsi fərdi-psixoloji problemlərin həllinə kömək edən psixoterapevtik texnikalara verilir. Sosial dezadaptasiya zamanı bu yer, resosiallaşdırma sistemlərinin funksiyalarını yerinə yetirən yeni sosial münasibətlərin sistemə daxil edilməsi, pozitiv həyat planlarının və məqsədlərinin formalaşdırılması üzrə proqramlara verilir.

Təbii ki, müxtəlif reabilitasiya forma və metodları bu və ya digər dərəcədə, dezadaptasiyanın müxtəlif növlərinə tətbiq olunan hər bir reabilitasiya proqramında təqdim olunacaq, lakin bu zaman effektiv reabilitasiya üçün tam uyğun olan əsas forma və metodları seçilməlidir.

Reabilitasiya prosesinin həyata keçirilməsi, həmçinin, çox vaxt bir yeniyetmə uşaqda dezadaptasiyanın patogen, psixi-sosial və sosial formalar daxil olmaqla müxtəlif formalarının ifadə olunması ilə çətinləşə bilər. Belə olan halda diaqnostik-korreksiyaedici proqramlar dezadaptasiyanın yuxarıda adları çəkilən bütün formalarına ardıcıl olaraq istiqamətlənməlidir.

Hazırda, dezadaptasiya olmuş uşaq və yeniyetmələrin psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji reabilitasiyası ilə məşğul olan sosial müəssisələrin kifayət qədər geniş müxtəlif təsisatlı şəbəkəsi qurulmuşdur.

Hazırda, sosial-reabilitasiya müəssisələri, Təhsil Nazirliyi, Əmək və sosial inkişaf Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, gənclərlə iş üzrə komitələr sistemində yaradılır. Bu zaman, müxtəlif təsisatlı müəssisələr, bir qayda olaraq dezadaptasiyanın müxtəlif növlərinə istiqamətlənir, bu da öz növbəsində onların özünə məxsusluğunu müəyyənləşdirir.

Uşaqlarla olan sosial-reabilitasiya işi bir qayda olaraq uşaqların müalicə olunduğu yerdə vanna otağından istifadə etməyin, isti xörək yeməyin, təmiz yataqda yatmağın öyrədildiyi sosial-məişət və tibbi-sosial reabilitasiyadan başlayır. Həmçinin, psixi-emosional reabilitasiyaya da geniş diqqət ayrılır. Burada birinci yerdə, yaşayış şəraitlərinin rahatlığı, heyətin və tərbiyəçilərin xeyirxahlığı, həmçinin, xüsusi psixoterapevtik metodlar – nağılla terapiya, oyunla terapiya, psixoterapevtik teatr durur. Yaşı nisbətən böyük olan uşaqlar, yeniyetmələr müxtəlif formalı xidmətçi işlərinə qoşulur, oyuncaq, suvenir və s. düzəldilən tikililər, xarici emalatxanalarında işləyirlər.

Sosial uşaq evlərinə daxil olan uşaqların təhsillə bağlı çox böyük problemləri olur. Onlar bir qayda olaraq yaşlılarından geri qalır, bəzi yeniyetmə yaşında olanlar isə nə oxumağı, nə

də yazmağı bacarmırlar. Əvvəlcə belə uşaqlar üçün evdə fərdi məktəb təşkil olunur, müəyyən nəticələr əldə edildikdən sonra isə bu şagirdləri sosial-reabilitasiya müəssisələrinin yaxınlıqda yerləşən məktəblərinə yerləşdirilirlər.

Uşaq və yeniyetmələrin sosial-reabilitasiya müəssisəsində qalma müddəti onların gələcəkdə daimi yaşayış yeri ilə tam təmin olunan vaxta qədər məhdudlaşdırılır. Belə daimi yaşayış yeri ailədə vəziyyəti stabilləşdirmək mümkün olubsa və valideynlər uşaqların tərbiyə olunması və qorunması üzrə funksiyalarını yerinə yetirməyə hazırdırlarsa, doğma ailə və ya övladlığa götürən ailə, ya da uşaq evləri və internat-məktəblər olur.

İbtidai məktəb şagirdləri üçün olan reabilitasiya tədbirləri sırasında ön planda, idraki sahənin qüsurlarını üzə çıxaran psixoloji-pedaqoji diaqnostika və korreksiya proqramları durur. Bu qüsurların öhdəsindən tibbi-sosial reabilitasiya və hərəkət korreksiyası ilə müşayiət olunan korreksiya-inkışafetdirici tədris prosesində gəlinir.

Dezadaptasiya olmuş uşaq və yeniyetmələrin reabilitasiyasında ailəyə sosial-psixoloji dayaq və psixoloji yardım böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çoxuşaqlı ailələrdə aparılan müasir tədqiqatlar göstərir ki, bu ailələrdə maddi yardıma olan tələbatla müqayisədə psixoloji-pedaqoji yardıma olan tələbat çox böyük fərqlə ön plana çıxır.

Bərpa mərkəzləri öz fəaliyyətində aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır [1]:

1. Diaqnostikaya kompleks yanaşma, təlim və tərbiyə zamanı uşaqların potensial imkanlarının həyata keçirilməsi.

2. Fərdiləşdirilmə və eyni zamanda, təhsildə problemləri olan uşaqların təlim və tərbiyəsinə olan yanaşmaların fərqləndirilməsi.

3. Bu kateqoriyaya aid uşaqların təlim və tərbiyəsinin təşkili formalarının seçimində olan dəyişkənlik.

4. Uşaqların təhsildəki çətinliklərin əsas səbəbləri olan pozulmuş psixi-fizioloji funksiyalarının, həmçinin, sosial dezadaptasiyasının təzahürünün erkən tibbi-psixoloji-pedaqoji diaqnostikası və korreksiyası.

5. Təlim və tərbiyənin korreksiyaedici istiqaməti.

6. Təlim və tərbiyə sisteminin, uşaqların sağlamlığının qorunması və inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənməsi.

7. Uşaqların və yeniyetmələrin hüquqlarına, xüsusi diqqətə ehtiyacı olanların sosial himayəyə götürülməsinə riayət olunma.

Mərkəzin fəaliyyətinin məqsədləri aşağıdakılardır:

- “çətin” uşaqların psixoloji-pedaqoji reabilitasiyasının təcrübədə həyata keçirilməsi;
- məktəbdə sosial dezadaptasiya hallarının aradan qaldırılması; idraki marağın inkişaf etdirilməsi;
- təlim-tərbiyə prosesində yeni yanaşmaların işlənilməsi, təsdiq edilməsi və tətbiq edilməsi;
- məktəbəqədər və məktəb uşaqlığı dövrlərinin bütün mərhələlərində fərdiliyin və həyata qarşı yaradıcı münasibətin təşəkkülünə kömək, uşaqların bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, psixi inkişafın xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, şəxsi pozulmaların psixi-sosial səbəblərinin müəyyənəşdirilməsi və qarşısının alınması.

Mərkəzin psixoloji-pedaqoji reabilitasiya prosesində həyata keçirilən vəzifələri bunlardır:

- təhsil, ünsiyyət və s. zamanı problemlərin yaranma səbəblərini müəyyənəşdirmək məqsədi ilə kompleks tibbi-psixoloji-pedaqoji diaqnostikanın həyata keçirilməsi;
- hər bir uşaq üçün optimal tədris üsulunun və onun şəxsiyyətinə psixi-korreksiyaedici təsir tədbirlərinin seçilməsi;
- “çətin” uşaqlara və yeniyetmələrə fərdi-istiqamətləndirilmiş pedaqoji, psixoloji, sosial,

hüquqi və tibbi yardımın göstərilməsi;

- valideynlərə və ya onları əvəz edən insanlara məsləhətlə yardım;
- reabilitasiya-korreksiyaedici suallarla məşğul olan mütəxəssislərə metodiki və təcrübi yardım.

Mərkəzin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Diaqnostik.
2. Psixi-korreksiyaedici.
3. Sağlamlaşdırıcı.
4. Təlim-tərbiyə.
5. Sosial-hüquqi.
6. Məsləhət.
7. Elmi-metodiki.
8. Sosial-analitik.
9. Sosial-analitik və maarifləndirici.

Diaqnostik istiqamətə, uşaqların və yeniyetmələrin psixi, fiziki inkişaf səviyyəsinin; onların hər birinin şəxsiyyətinin inkişafında və davranışında olan kənara çıxmaların; ayrı-ayrı psixi proseslərin; təhsil müəssisəsində şagirdlərin uyğunlaşma çətinliklərinin kompleks psixoloji-tibbi-pedaqoji diaqnostikası daxildir. Diaqnostika aşağıdakı şəkildə keçirilir:

• fərdi diaqnostika – psixi-korreksiya edici işin gedişatında və psixi-korreksiya edici təsirin nəticələrinə nəzarət etmək üçün psixoloqa ilkin müraciət zamanı aparılır;

- qrupla diaqnostika – sosial-psixoloji sorğular zamanı aparılır.

Psixoloq-diaqnostlar, müxtəlif xarakterli problemləri olan uşaqlarla, uşaqlarının psixi-fizioloji inkişaf xüsusiyyətlərinin neqativ təzahürlərinə görə narahat olan valideynlərlə işləyirlər.

Psixi-korreksiyaedici istiqamət aşağıda göstərilən hallarda psixi-profilaktik və korreksiyaedici işi nəzərdə tutur:

- uşaqların və yeniyetmələrin zəif psixi vəziyyətlərinin ilkin mərhələləri zamanı;
- cinayətlərin, hüquq pozulmalarının, sosial, texnoloji və təbii fəlakətlərin və digər əsəb sarsıdıcı hadisələrin qurbanı olmuş həddi buluğa çatmayan uşaqların psixikasının sarsılması zamanı;

• şəxsiyyətin inkişaf deviasiyasının və qeyri-adekvat davranış formalarının kompensasiya olunması məqsədi ilə;

- şəxsiyyətlərarası münasibətlərin korreksiyası üçün;
- şəxsiyyətin xarakterində olan müxtəlif komplekslərin aradan qaldırılması məqsədi ilə;
- uşağın cəmiyyətdə uyğunlaşması üçün.

Sağlamlaşdırıcı istiqaməti işin aşağıdakı bölmələri təqdim edir:

• uşağın inkişafında olan kənara çıxmaların səbəb və xarakterinin dərinəndən diaqnostikası;

• əsəb-psixi və somatik xəstəliklərin qarşısının alınmasına istiqamətlənmiş kompleks müalicəvi-sağlamlaşdırıcı tədbirlərin işlənilib hazırlanması və keçirilməsi;

- uşaqların sağlamlığının bərpa olunması üzrə fərdi proqramların işlənilib hazırlanması;
- “çətin” uşaqların və yeniyetmələrin təhsil fəaliyyətində müvafiq rejimin təmin edilməsi.

Mərkəzin fəaliyyətinin təlim-tərbiyə istiqaməti – psixi-fiziki inkişafının xüsusiyyətləri və ağır sosial həyat şəraiti ilə əlaqədar olaraq, təhsil proqramlarının mənimsənilməsində çətinlik çəkən uşaqların təhsilinin, dövlət ümumtəhsil standartı hədudlarında həyata keçirilməsi; korreksiya-inkişafetdirici məsələləri təşkil etməklə təhsilin dəyişkən xarakterini təmin edən şəxsi-istiqamətləndirilmiş tədris üçün şəraitin yaradılması; təhsil almanın bərpası və

tərbiyəlilik səviyyəsinin artmasıdır.

Sosial-hüquqi istiqamət, həddi-buluğa çatmayan uşaqlara sosial və əmək uyğunlaşmasında, peşə istiqamətində, peşə əldə etmək və işlə təmin olmaqda, onların hüquqlarının və qanunla qorunan maraqlarının müdafiəsində; həddi buluğa çatmayan uşaqlara və onların valideynlərinə hüquq məsələləri üzrə məsləhət verilməsində; həddi buluğa çatmayan uşaqların asosial davranışının, avaraçılığının, sahibsizliyinin qarşısının alınmasında yardım etməyi nəzərdə tutur.

Məsləhət istiqamətinə, uşağın şəxsiyyətinə olan psixoloji-pedaqoji təsir metodlarının, təhsil müəssisələri tipinin və növünün, fərdi təlim və tərbiyə proqramlarının və formalarının seçilməsi məsələləri üzrə, həddi buluğa çatmayan uşaqların şəxsi həyatlarındakı problemlər üzrə; pedaqoji və ailə mühitlərində münasib vəziyyətlərin həll olunması üzrə valideynlərə və onları əvəz edən insanlara, həmçinin, “çətin” uşaqlarla işləyən pedaqoq və psixoloqlara məsləhət verilməsi daxildir. Məsləhətləri yaranan problemlərin xüsusiyyətindən asılı olaraq mərkəzin bütün mütəxəssisləri – müdiriyyət, psixoloqlar, fənn müəllimləri, hüquqşünaslar və b. verir.

Sosial pedaqoqlar və sosial xidmət işçiləri yeniyetmənin ailədə, məktəbdə, küçədə yaşadıklarının əhatəsindəki həyat fəaliyyətinin müxtəlif sahələri ilə bağlı olan sosial dayaq və müdafiəsi üzrə müxtəlif məsələləri həll edirlər. Bir çox hallarda aqressiya, qəddarlıq və ailədəki sosial qeyri-rahatlığın digər təzahürləri elə ölçülərə çatır ki, müvəqqəti də olsa sosial uşaq evinə yerləşdirmə zərurəti yaranır. Belə uşaq evlərini, sosial-pedaqoji reabilitasiya mərkəzi kimi yaratmaq daha məqsədə uyğun olar.

Məqalənin aktuallığı. “Reabilitasiya” anlayışından həm tibbi-sosial, həm də, psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji aspektdə istifadə olunur. Tibbi-sosial reabilitasiya – keçirdikləri xəstəliklər və travmaların nəticəsində inkişafdan qalmış, həmçinin, digər səbəblərdən fiziki və psixi inkişafca məhdud şəxslərin sağlamlıq və iş qabiliyyətlərinin bərpasına istiqamətlənmiş tibbi, pedaqoji, peşəkar, psixoloji tədbirlərin kompleksidir. Bu problemin mütəxəssis və pedaqoqlar tərəfindən təhlil edilib mənimsənilməsi korreksiya pedaqogikasında tələb olunan məsələdir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji reabilitasiya – uşağın, sosiallaşma institutlarının funksiyalarını yerinə yetirən sosial mühitə daxil edilməsi, inteqrasiyası, uşaq-yeniyetməlik dezadaptasiyasının müxtəlif formalarının aradan qaldırılması üzrə sosial dayaq və diaqnostik-korreksiyaedici proqramların kompleks tədbiqini təhlil edib müvafiq ünvanlara təqdim etmək

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Hazırda, psixoloji-pedaqoji və sosial-pedaqoji reabilitasiyanın forma və metodları kifayət qədər müxtəlifdir və hər şeydən öncə, yeniyetmələrin dezadaptasiyasının xarakterindən asılıdır. Bunları tətbiq etmək zəruridir. Eyni zamanda xüsusi təhsil üzrə öyrənənləri bu sahədə məlumatlandırmaq üçün tələb olunan məlumat mənbəyidir.

Ədəbiyyat

1. Hüseynova N.T. Xüsusi pedaqogika. Bakı, 2017.
2. Волосовец Т.В., Кутепова Е.В. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. М.: Мозаика-Синтез, 2011.
3. Назарова, Н. М. Инклюзивное и специальное образование: препятствия и риски развития // Специальная педагогика и специальная психология: современные проблемы теории, истории, методологии: мат-лы 4-го междунар. теоретико- методол. семинара,

Москва, 4 апр. 2012 г. МГПУ. М., 2012.

4. Попова, Т. М. Теоретико-методологические проблемы изучения девиантного поведения подростков с нарушениями развития // Специальная педагогика и специальная психология: современные проблемы теории, истории, методологии: матлы 4-го междунар. теоретико-методол. семинара, Москва, 4 апр. 2012 г. МГПУ. М., 2012.

5. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. М., 1993.

Ш. Алиева

Социально-педагогическая реабилитация неблагополучных детей Резюме

Концепция «реабилитация» используется как в медико-социальном, так и в психолого-педагогическом и социально-педагогическом аспектах. Медико-социальная реабилитация — это комплекс медико-педагогических, профессиональных, психологических мероприятий, направленных на восстановление здоровья и трудовых навыков лиц с нарушениями развития и травмами, а также нарушений по другим причинам физического и психического развития. Анализ этой проблемы специалистами и педагогами является основным вопросом коррекционной педагогики.

Психолого-педагогическая и социально-педагогическая реабилитация – это анализ комплексного применения программ социальной поддержки и диагностической коррекции для интеграции в социальную среду, устранения различных форм детской и подростковой дезадаптации.

В настоящее время формы и методы психолого-педагогической и социально-педагогической реабилитации весьма разнообразны и, прежде всего, зависят от характера неблагополучных подростков. Применение этих методов очень важно. Данные методы также являются источниками информации для учащихся в данной сфере.

Sh. Alyeva

Social-pedagogical rehabilitation of disadvantaged children Summary

The concept of “rehabilitation” is used both in medical and social, and in psychological, pedagogical, social and pedagogical aspects.

Medical-social rehabilitation is a complex of medical-pedagogical, professional, and psychological measures aimed at restoring the health and labor skills of people with developmental and injuries, as well as disorders due to other causes of physical and mental development. Analysis of this problem by specialists and teachers is the main issue of correctional pedagogy.

Psycho-pedagogical and socio-pedagogical rehabilitation is an analysis of the integrated use of social support programs and diagnostic correction for integration into the social environment, elimination of various forms of child and adolescent disadaptation.

Currently, the forms and methods of psychological, educational, social and educational rehabilitation are very diverse and, above all, depend on the nature of disadvantaged

adolescents. The application of these methods is very important. These methods are also sources of information for students in this field.

Redaksiyaya daxil olub: 20.02.2019